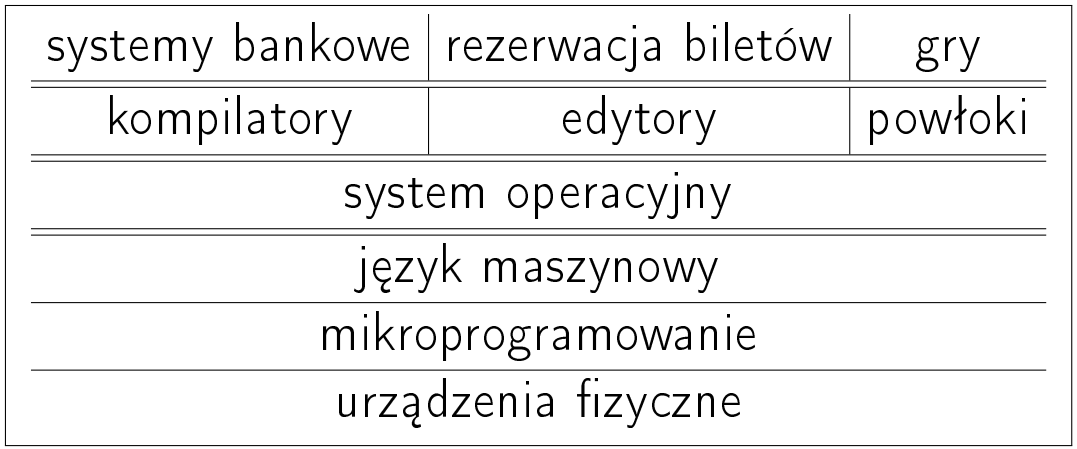
Elementy systemu komputerowego

- **użytkownicy** (ludzie, maszyny, inne komputery), korzystają z systemu komputerowego
- **programy użytkowe** (kompilatory, edytory, systemy baz danych, gry) - wykonują zadania dla użytkowników
- **system operacyjny** - zarządza zasobami systemu komputerowego i udostępnia je programom użytkowym
- **sprzęt** - fizyczne komponenty komputera (procesor, pamięć, urządzenia I/O)

System komputerowy wg Tanenbauma

System komputerowy

Poziomy abstrakcji współczesnych systemów komputerowych
(wg Null i Lobur)

6	użytkownik	programy wykonywalne
5	języki wysokiego poziomy	C, C++, Java, FORTRAN, ...
4	asembler	kod asemblera
3	oprogramowanie systemowe	system operacyjny, biblioteki
2	maszyna	architektura zbioru rozkazów
1	sterowanie	mikrokod lub skonfigurowane sprzętowo
0	logika cyfrowa	obwody, bramki, itd.

Co to jest system operacyjny?

- System operacyjny jest **programem**; działa jako pośrednik między użytkownikiem komputera a sprzętem komputerowym; tworzy środowisko, w którym użytkownik może wykonywać programy.
- System operacyjny **nadzoruje i koordynuje** posługiwanie się sprzętem przez programy użytkowe, które pracują na zlecenie użytkowników.
- System operacyjny jest odpowiedzialny za
  - zarządzanie zasobami komputera
  - tworzenie wirtualnej maszyny (warstwy abstrakcji) dla programów użytkowych i programistów

Jądro systemu operacyjnego

- **Jądro (*kernel*)** – podstawowa część systemu operacyjnego, która działa nieustannie;
- Jądro działa w trybie uprzywilejowanym (zwanym także **trybem jądra**), który pozwala mu na wykonywanie wszystkich instrukcji procesora i pełny dostęp do sprzętu
- wszystkie pozostałe programy są programami użytkowymi, działają w **trybie użytkownika** i mają ograniczony dostęp do sprzętu

Cechy dobrego systemu operacyjnego

- **funkcjonalność** – system powinien zapewniać szeroki zakres usług dla użytkowników i programów
- **wydajność** – efektywne wykorzystanie zasobów, procesor powinien pracować dla użytkownika, minimalizacja opóźnień
- **skalowalność** – możliwość zwiększenia obciążenia i rozbudowy sprzętu bez utraty jakości działania
- **niezawodność** – wysoka dostępność, odporność na awarie, tzw. *five nines* (99.999% dostępności)
- **bezpieczeństwo** – ochrona danych i zasobów przed nieautoryzowanym dostępem, zapewnienie prywatności i integralności
- **łatwość korzystania i zarządzania** – intuicyjny interfejs, proste zarządzanie systemem i jego konfiguracją

Generacje komputerów

generacja	lata	technologia	szybkość (operacji/sek)
1	1946-1957	lampa próżniowa	40 000
2	1958-1964	tranzystor	200 000
3	1965-1971	mała i średnia skala scalenia	1 000 000
4	1972-1977	duża skala scalenia	10 000 000
5	1978-	bardzo duża skala scalenia	$>$ 100 000 000

SSI (*Small Scale Integration*) mała skala integracji, 10-100 elem./układ

MSI (*Medium Scale Integration*) średnia skala integracji, 100-1000 elem./układ

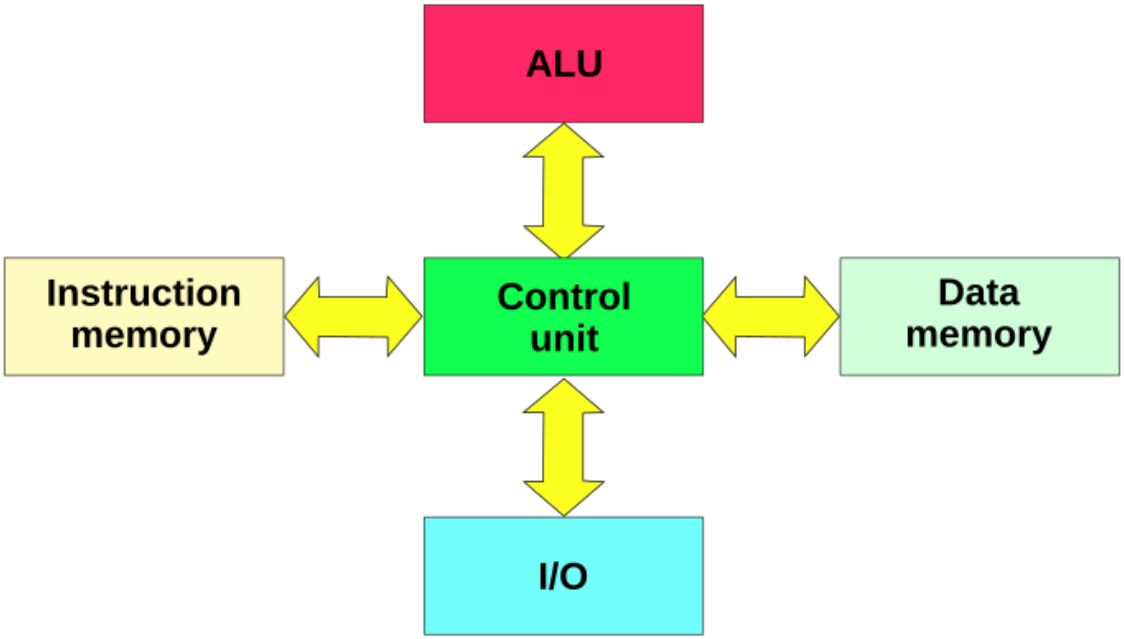
LSI (*Large Scale Integration*) duża skala integracji, 1000-10000 elem./układ

VLSI (*Vary Large Scale Integration*) bardzo duża skala integracji, powyżej 10000 elem./układ

Historia rozwoju komputerów i systemów operacyjnych

- 1642-1945 (0. generacja): mechaniczne maszyny liczące
  - maszyna analityczna Babbage'a (1835; Ada Byron)
  - ASCC (*Automatic Sequence Controlled Calculator*), Harvard Mark I, Howard Aiken, IBM (1944) - architektura harwardzka
- 1945-1953 (1. generacja): komputery na lampach próżniowych
  - brak systemów operacyjnych i języków programowania
  - bezpośrednie programowanie w języku maszynowym
  - przeprowadzanie wyłącznie obliczeń numerycznych
  - zastosowanie kart dziurkowanych do wprowadzania danych (początek lat 1950)

Architektura Harwardzka

Osobna pamięć i magistrale dla danych i instrukcji

https://en.wikipedia.org/wiki/Harvard_architecture

Architektura Harwardzka

Zalety:

- duża przepustowość: równoległy dostęp do danych i instrukcji
- bezpieczeństwo: pamięć instrukcji tylko do odczytu, brak możliwości modyfikacji kodu
- optymaliacja, np. szybsza pamięć dla instrukcji, większa dla danych

Wady:

- większa złożoność i koszt implementacji (dwa kontrolery pamięci, dwie magistrale)
- mniejsza elastyczność w programowaniu (trudności w modyfikacji pamięci instrukcji) i wykorzystaniu pamięci

Przykłady komputerów 1. generacji

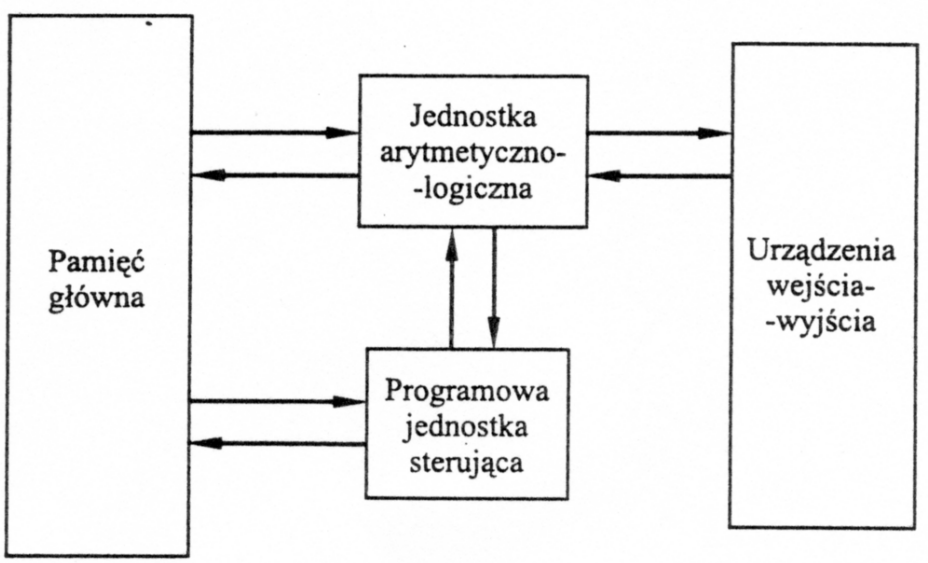
- **EDVAC** *Electronic Discrete Variable Computer* (1946, IAS[1])
  architektura von Neumanna
  pamięć główna przechowująca dane i rozkazy
  każdy element pamięci ma unikalny identyfikator - adres
  1000 słów 40 bitowych;
  2 instrukcje (20-to bitowe) w słowie

Pierwsze komputery komercyjne:

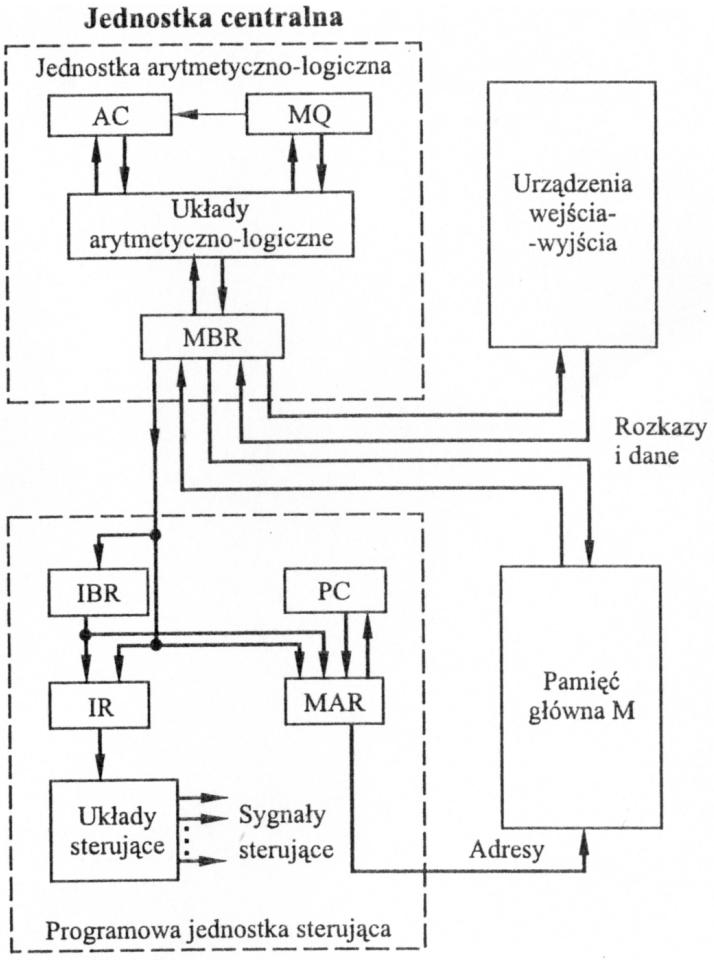
- **IBM 701** (1952) z przechowywanym programem do zastosowań naukowych, model 702 (1955) do zastosowań biznesowych

[1] Institute for Advanced Study, Princeton

Maszyna von Neumanna

- jednostka arytmetyczno-logiczna (ALU, *Arithmetic-Logic Unit*) wykonująca działania na danych binarnych
- jednostka sterująca interpretuje rozkazy z pamięci i powoduje ich wykonanie
- urządzenia wejścia-wyjścia, których pracą kieruje jednostka centralna

RYSUNEK 2.3. Struktura komputera IAS

Jednostka sterująca uruchamia IAS, pobierając rozkaz z pamięci i wykonując go (jeden rozkaz w określonym momencie)

- **rejestr buforowy pamięci** (MBR, *memory buffer register*) przechowywanie słowa, ktore ma być pobrane lub odesłane do pamięci
- **rejestr adresowy pamięci** (MAR,*memory address register*) – adres w pamięci słowa, które ma być zapisane/odczytane z MBR
- **rejestr rozkazów** (IR, *instruction register*) – 8-bitowy kod operacyjny rozkazu, który jest wykonywany
- **buforowy rejestr rozkazów** (IBR, *instruction buffer register*) czasowo przechowuje podręczny rozkaz ze słowa w pamięci
- **licznik programu** (PC, *program counter*) – adres kolejnej pary rozkazów
- **akumulator** (AC, *accumulator*) oraz **rejestr mnożenia i dzielenia** (MQ, *multiplier-quotient*) – czasowe przechowywanie argumentów i wyników operacji prowadzonych przez ALU.

Cykle komputera IAS:

- **cykl rozkazu:** kod operacji następnego rozkazu jest ładowany do IBR, a część adresowa – do MAR
- **cykl wykonania:** układy sterujące rozpoznają kod operacji i wykonują rozkaz, wysyłając odpowiednie sygnały sterujące, które powodują, że przenoszone są dane lub ALU wykonuje operację

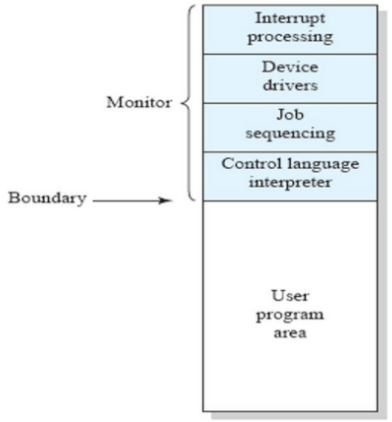
  Komputer IAS ma 21 rozkazów:

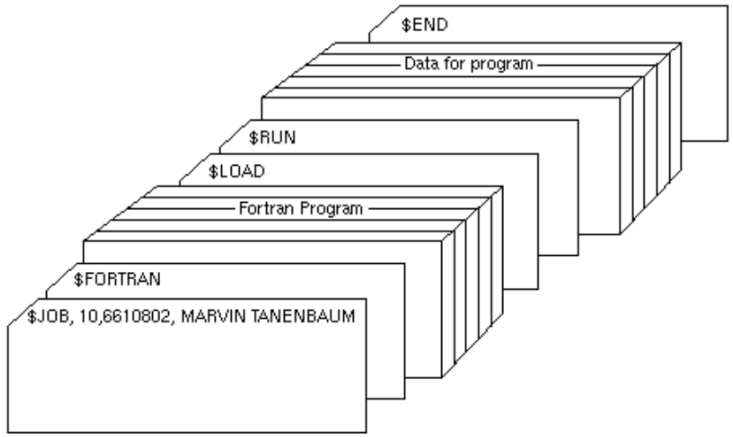
  – przenoszenie danych
  – rozgałęzienie bezwarunkowe
  – rozgałęzienie warunkowe
  – arytmetyka
  – modyfikowanie adresu

2. generacja: tranzystory i systemy wsadowe (1955-1965)

- zwiększona niezawodność
- bardziej złożone jednostki ALU oraz sterujące
- rozgraniczenie roli operatora i programisty
- rozwój języków programowania wysokiego poziomu (np. Fortran)
- system wsadowy i praca pośrednia (wczytywanie i drukowanie *off-line*)
- pojawia się oprogramowanie systemowe: proste **monitory** (np. FSM, *Fortran Monitor System*, IBSYS) i **karty sterowania zadaniami** (poprzednik powłoki i obecnych CLI)
- **monitor** wraz z językiem kontroli zadań (JCL, *Job Control Language*) umożliwiał **przetwarzanie wsadowe** (*batch processing*), czyli automatyczne wykonywanie zadań bez interwencji użytkownika

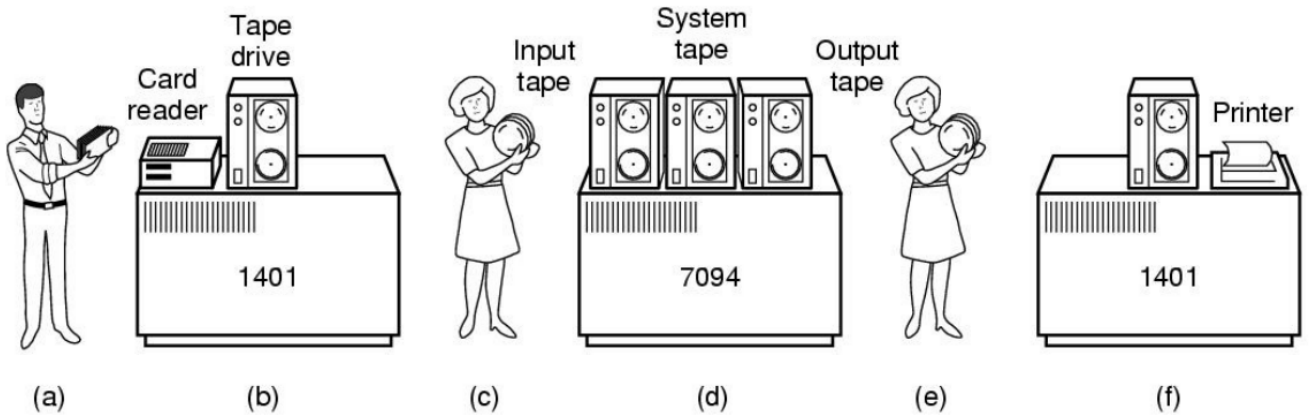
Monitor rezydujacy w pamięci

- specjalne karty sterujące, instrukcje monitora
- monitor i program rezydują jednocześnie w wydzielonych obszarach pamięci
- użytkownik nie ma bezpośredniego dostępu do procesora
- czytniki kart i drukarki powolne względem jednostki obliczeniowej

Wczesne systemy przetwarzania wsadowego

- praca w trybie pośrednim (off-line) - przyspieszenie obliczeń poprzez ładowanie zadań do pamięci z taśm oraz odczyt kart i drukowanie wierszy przy użyciu mniejszych maszyn
- nie trzeba wprowadzać żadnych zmian w programach aplikacji, aby przejść z trybu bezpośredniego na tryb off-line
- możliwość korzystania z wielu systemów wejściowych i wyjściowych

3. generacja: wieloprogramowość (1965-1980)

- rodzina komputerów o ujednoliconej architekturze do ogólnych zastosowań, IBM 360 (1964), ujednolicony system operacyjny (OS/360), przenośny (w teorii), przetwarzanie wsadowe
- **wieloprogramowość** - możliwość przechowywania w pamięci kilku programów jednocześnie i przełączania się między nimi
- **spooling** - kolejkowanie zadań wejścia/wyjścia, wyeliminowało małe komputery do obsługi kart
- pojawiaja się **systemy z podziałem czasu**:
  - interaktywny dostęp wielu użytkowników, współbieżne działanie wielu programów, ochrona pamięci, systemy plików,
  - *Compatible Time-Sharing System* (CTSS)
  - *Multiplexed Information and Computing Service* (MULTICS)
- minikomputery, DEC PDP 8 (1964)

4. generacja (1980-): komputery osobiste i sieci

- układy o dużym stopniu scalenia (VLSI)
- powstanie stacji roboczych i komputerów osobistych (architektura minikomputerów)
- sieciowe systemy operacyjne
- rozproszone systemy operacyjne (układy masywnie równoległe)
- wirtualizacja

5. generacja: systemy mobilne (1990-)

- lata 90-te: połączenie telefonu z PDA (*Personal Digital Assistant*) Nokia N9000 - potem nazwane smartfonem
- systemy operacyjne urządzeń mobilnych: Symbian OS, Windows Mobile, Palm OS, iOS, Android
- obecnie: tablety, smartfony, smartwatche, smartTV, IoT
- systemy wbudowane: RTOS, TinyOS, Contiki

Początki komputeryzacji w Polsce

- Pierwsze polskie komputery (lata 50. i 60. XX wieku)
  - Analogowy Analizator Równań Algebraicznych Liniowych (ARAL, 1954)
  - Analogowy Analizator Równań Różniczkowych (ARR), Elektroniczna Maszyna Automatycznie Licząca (EMAL)
  - XYZ (1958) wzorowany na IBM 701, pamięć naddźwiękową, 800 operacji/sek.
- System Automatycznego Kodowania (SAKO, 1960), „Polski FORTRAN"
- Odra 1002 (1962) – pierwszy komputer z zakładów Elwro, Odra 1003 (1964) – pierwszy seryjnie produkowany komputer (ostatni wyłączono 30/04/2010 po 34 latach pracy)
- 16-bitowy minikomputer K-202 J.Karpińskiego (1970-1973), pierwszy polski komputer zbudowany z użyciem układów scalonych, przewyższał pod względem szybkości pierwsze IBM PC oraz umożliwiał wielozadaniowość, wielodostępność i wieloprocesorowość.
- minikomputer Mera (1978)[2]

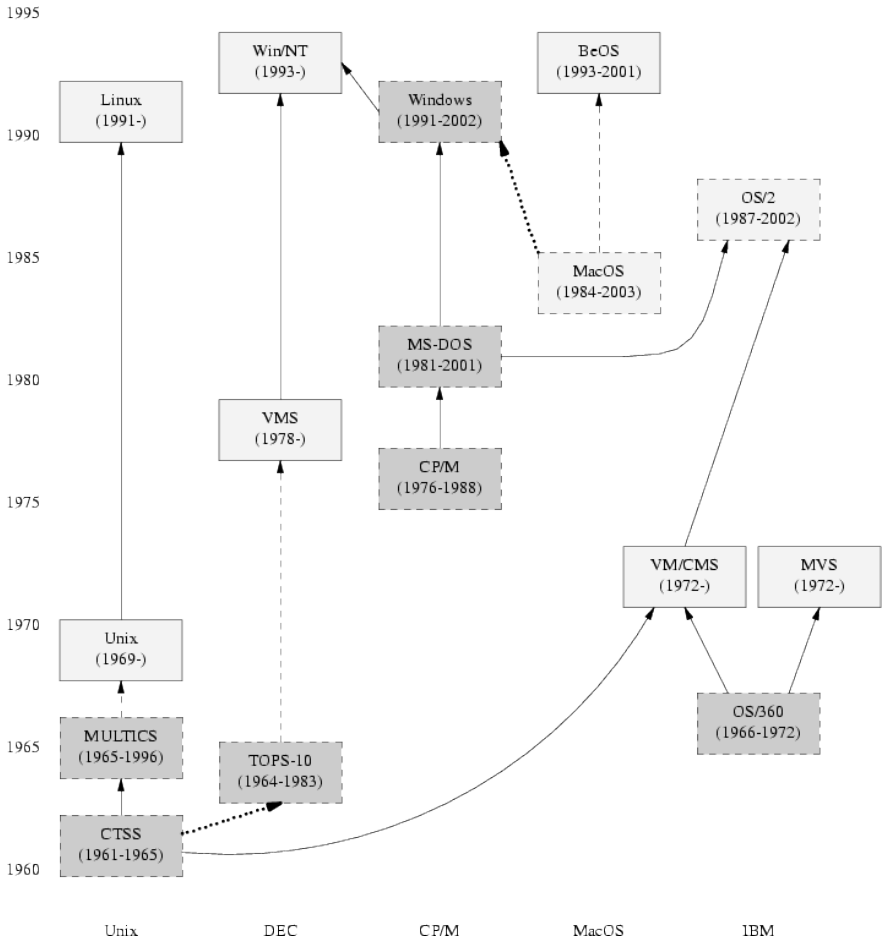
[2]Zob. System Mera 400

Systemy operacyjne z początków komputeryzacji w Polsce

- SOK-1 - tylko jeden program (komputer K-202)
- SODA System Operacyjny Dwu Aktywny (Odra) - dwa programy
- Egzekutor RTX (*Real Time Executive*), Mera 300
- Ładowacz (Mera 305)
- MSO 300 (Mera 306), system ogólnego przeznaczenia
- SOWA System Operacyjny Wielo Aktywny - potem nazwany CROOK
- CROOK 1-5, komputery K-202 i Mera 400, uniwersalny, wielozadaniowy, wielodostępowy system operacyjny z hierarchicznym systemem plików[3]

[3] Zob. https://mera400.pl/CROOK

Historia systemów operacyjnych wg E.S.Raymonda[4]

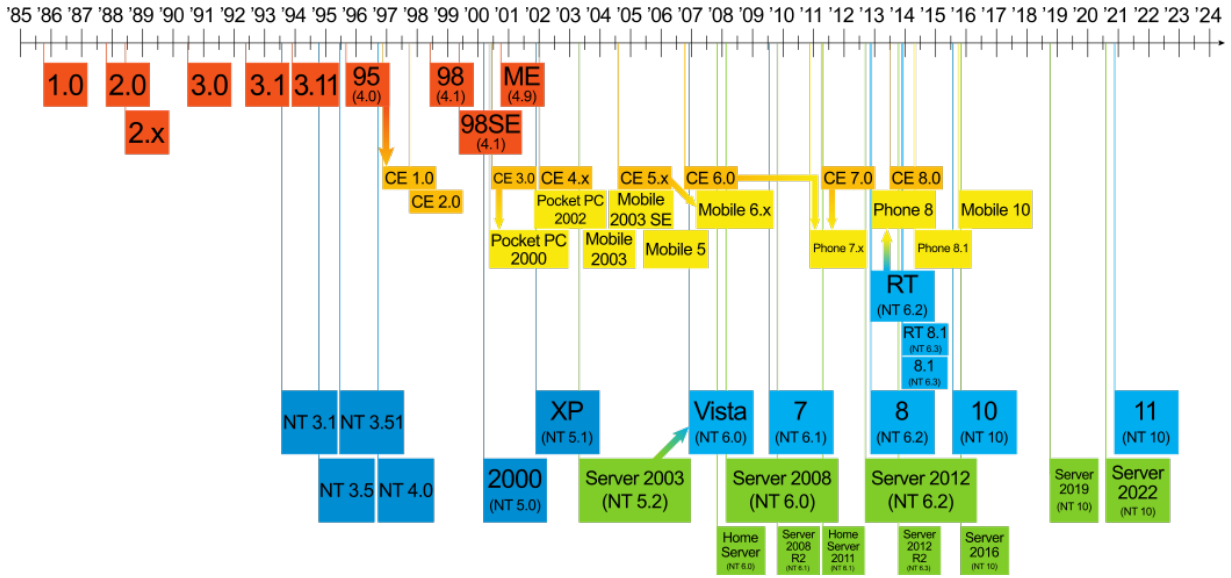

[4] *UNIX Sztuka programowania*, Wydawnictwo Helion, Gliwice, 2004. Także http://en.wikipedia.org/wiki/Timeline_of_operating_systems

MS-DOS, Windows, Mac OS

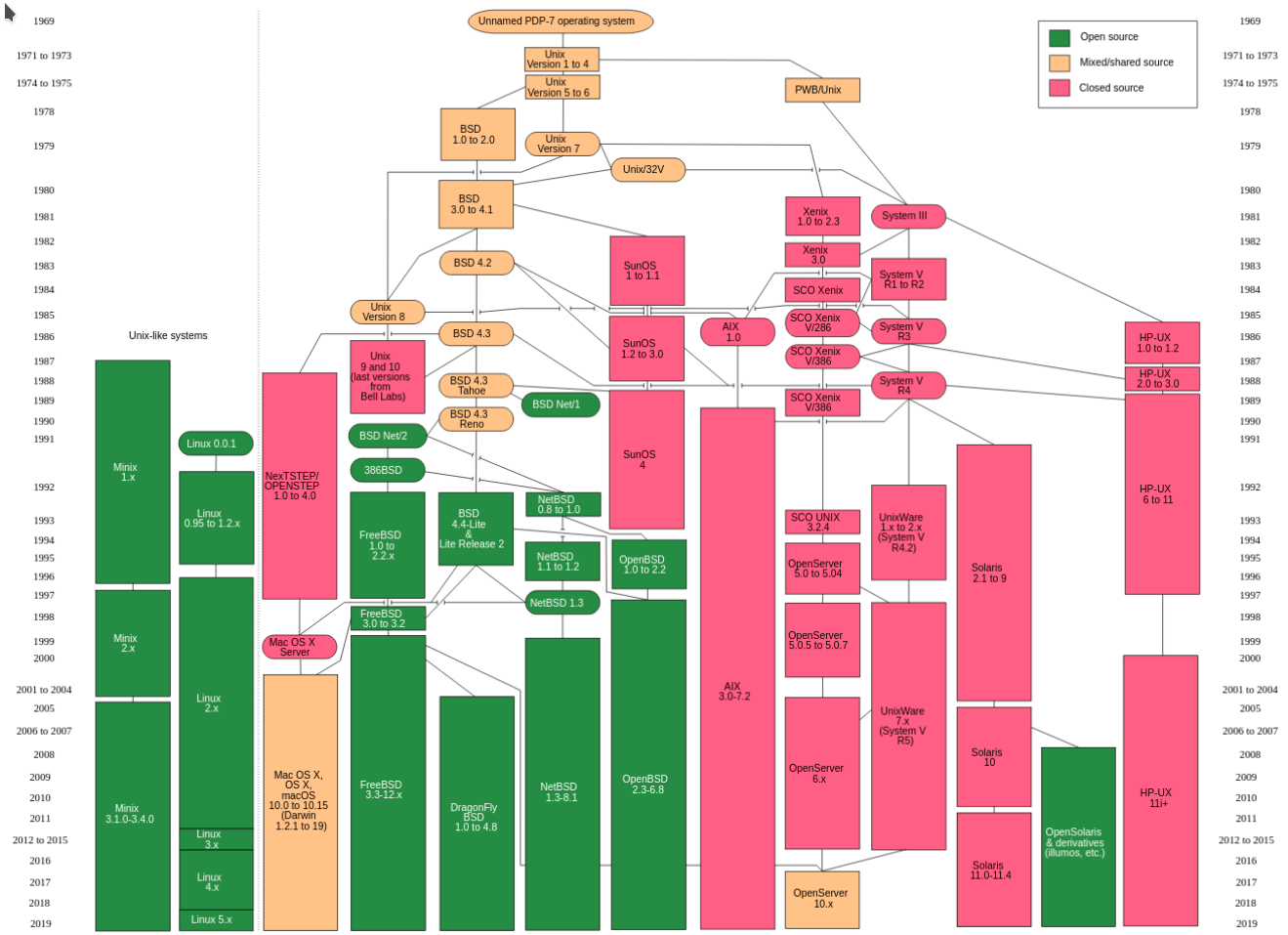
- 1974 pierwszy 8-mio bitowy procesor 8080 ogólnego przeznaczenia,
- dyskowy system CP/M (*Control Program for Microcomputer*), Gary Kildall, Digital Research, system zdominował rynek mikrokomputerów (m.in. Atari, ZX Spectrum) w latach 70-tych
- 1981 IBM PC, przez brak porozumienia z Digital Research, Bill Gates odkupuje DOS od lokalnej firmy i wprowadza jako MS-DOS - system dołączany do sprzętu
- 1983 IBM PC/AT - silna pozycja MS-DOS
- 1984 Apple Macintosh (Steve Jobs), pierwszy system z GUI i myszką, Mac OS X (obecnie macOS) adoptuje elementy jądra UNIX (BSD)
- 1985 Windows 1.0 - początkowo graficzna nakładka na MS-DOS
- 1995 Windows 95 pierwszy samodzielny system (MS-DOS do rozruchu i zgodności oprogramowania)

- Windows NT (*New Technology*) napisany na nowo, 32 bitowy, zgodny z W95/W98
- od 2000 dwie linie:[5]
  - serwerowa: Windows Server 2003, Windows Server 2008, ...
  - kliencka: oparte o Windows XP, Windows 7, 8, 10, ...

[5] https://pl.wikipedia.org/wiki/Microsoft_Windows

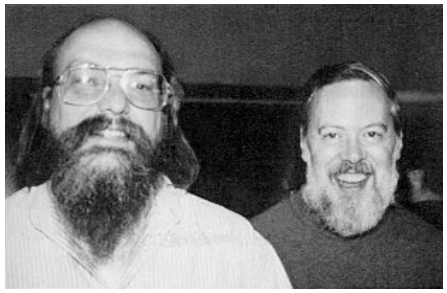
Historia systemu operacyjnego Unix

Wikipedia: History of Unix

Historia Unix

- 1969 port gry Space Travel na PDP-7 (Ken Thompson), powstaje system bazujący na MULTICS dla jednego użytkownika
- 1969 Unix, Ken Thompson, Denis Ritchie (AT&T Bell Labs)
- 1971 język C (D. Ritchie), kompilator
- 1974 udostępnienie źródeł Unix-a (przepisanych z użyciem C)
- 1977 Unix BSD rozwijany na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley (K.Thompson i B.Joy) - wiele ważnych zmian (pamięć wirt, TCP/IP)

Historia Unix

- 1983 firma AT&T komercjalizuje Unix System V
- brak standaryzacji różnych wersji Unix-a
  - IBM – AIX (SVR3)
  - DEC – Ultrix (4.2 BSD)
  - SUN – Solaris (SVR4)
  - HP – HP-UX (SVR4)
  - SGI – IRIX (BSD)
  - Microsoft i Santa Cruz Operations – Xenix (Unix Version 7)
- 1988 POSIX, Portable Operating System Interface,
  standard definiujący interfejsy systemowe i programowania aplikacji (API) na poziomie użytkownika, w celu zapewnienia zgodności oprogramowania (przenośności) z wariantami Uniksa i innych systemów operacyjnych

Historia GNU Linux

- 1984 GNU (*Gnu's Not Unix*), wolny (o swobodnym dostepie), uniksopodobny system operacyjny[6]
- 1985 GNU Manifesto, R. Stallman, powstaje Free Software Foundation
- 1989 oprogramowanie GNU udostępnione na licencji GPL (copyleft)
- 1991 jądro Linux udostepnione na licencji GNU, Linus Torvalds
  jądro wykorzystane w GNU/Linux
- 2000 powstaje The Linux Foundation

[6] www.gnu.org

comp.os.minix: wpis LBT z 25.08.1991

```
Hello everybody out there using minix -

I'm doing a (free) operating system (just a hobby, won't be big and
professional like gnu) for 386(486) AT clones. This has been
brewing since april, and is starting to get ready. I'd like any
feedback on things people like/dislike in minix, as my OS resembles
it somewhat (same physical layout of the file-system (due to
practical reasons) among other things).

I've currently ported bash(1.08) and gcc(1.40), and things seem to
work. This implies that I'll get something practical within a few
months, and I'd like to know what features most people would want.
Any suggestions are welcome, but I won't promise I'll implement
them :-)

Linus (torvalds@kruuna.helsinki.fi)

PS. Yes - it's free of any minix code, and it has a multi-threaded
fs. It is NOT portable (uses 386 task switching etc), and it
probably never will support anything other than AT hard disks, as
that's all I have :-(.
```

GNU/Linux

- GNU – Gnu's Not Unix, wolny, kompatybilny z Unix system operacyjny
- Linux jako jadro (GNU/Linux), ale jądro Hurd stale rozwijane
- asembler, kompilator GCC, glibc, program łaczacy, biblioteka GNU C, bash, GNU coreutils
- programy z projektów GNU https://www.gnu.org/software/
- GNU General Public License: http://www.gnu.org/licenses/gpl.html
  Powszechna Licencja Publiczna GNU:
  http://www.gnu.org/licenses/gpl.html
- Inne licencje: GNU Lesser GPL, GNU Library GPL, Modified BSD License, Perl Artistic License, Apache License, LaTeX Project Public License, Python Software Foundation License, PHP License, OpenSSL License, Sleepycat License, Common UNIX Printing System License Agreement, IBM Public License, . . .
- dystrybucje Linux: Slackware (1993), Debian (1993), Ubuntu (2004), RedHat, ...

Rozwój GNU/Linux

Data	Wersja	Linie kodu	
1991/09	0.01	10 K (1K assemblera)	88 plików
1991/11	0.11		
1992/02	0.12		GNU GPL
1992/03	0.95		X Window
1994/04	1.0.0	176 K	
1995/03	1.2.0	311 K	arch. Alpha, SPARC i MIPS, szyna PCI
1996/06	2.0.0	470 K	procesory SMP, SMB
1999/01	2.2.0	1.8 M	
1999/12	2.2.13		
2001/01	2.4.0	3.4 M	ISA Plug-And-Play, USB, PCMCIA, arch. 64 bit, LVM
2003/12	2.6.0	5.9 M	NuMA, hiperwątkowość
2011/07	3.0	14.6 M	
2012/09	3.2	15.9 M	
2014/12	3.18	19.0 M	
2015/07	4.0	22.2 M	
2017/08	4.13	24.8 M	
2020/01	4.19	27.8 M	
2020/08	5.8	28 442 673	70K plików
2024/10	6.11.3		aktualna stabilna wersja

https://kernel.org/

- 1998 powstaje Open Source Initiative (Eric. S. Raymond), „open source" w kontrze do „free software" – Oracle, Informix, Sysbase, IBM, Dell, HP i in. ogłaszają wsparcie dla ruchu open source
- 2000 SUSE Linux Enterprise Server (IBM S/390, x86), jedna z pierwszych komercyjnych dystrybucji Linuksa dla serwerów klasy enterprise (IBM S/390)
- 2001 IBM – 1 mld USD i 1500 programistów wspiera rozwój Linuksa
  Microsoft CEO S. Ballmer: *„Linux is a cancer [...] intellectual property destroyer"*
- 2002 Red Hat Linux Advanced Server – system klasy enterprise wspierany przez firmy Dell, IBM, HP, Oracle
- 2007 projekt Samba otrzymuje (po procesie) od Microsoftu dokumentację SMB
- 2009 Microsoft dokłada ponad 20 tys. linii kodu do jadra Linuksa (Hyper-V)
- 2014 Satya Nadella (CEO firmy Microsoft): *Microsoft loves Linux*
- 2016 Windows Subsystem for Linux,
  Microsoft przyłacza sie do Linux Foundation jako platynowy sponsor

Rozwój linux (raport 2020)

- jeden z największych projektów programistycznych rozwijanych przez społeczność
- regularne wydania co 8-10 tygodni, każde z istotnymi zmianami i usprawnieniami
- tempo zmian jądra jest wysokie i rośnie, około 12 K łatek wchodzi obecnie do wydania (w 2020 r. 10.7 commit/h))
- 1600 programistów z ponad 200 korporacji
- ok 12% zmian od miłośników Linuksa
- ok 52% od programistów różnych firm, m.in. Intel, Red Hat, IBM, SUSE, Linaro, Google, Samsung, AMD, Renesas, Texas Instruments, and Oracle
- łącznie od 2005 ponad 15,600 indywidualnych programistow z 1400 różnych firm wniosło wkład w rozwój

Współczesny rynek systemów operacyjnych

Komputery osobiste (PC, laptopy)

- Windows 73%
- OS X 15%
- Linux 4%
- Chrome OS 2%

Superkomputery

- Linux (TOP 500) 100%

Serwery (2021)

- Linux/Unix 77%
- Windows Server 22.7%

Tablety

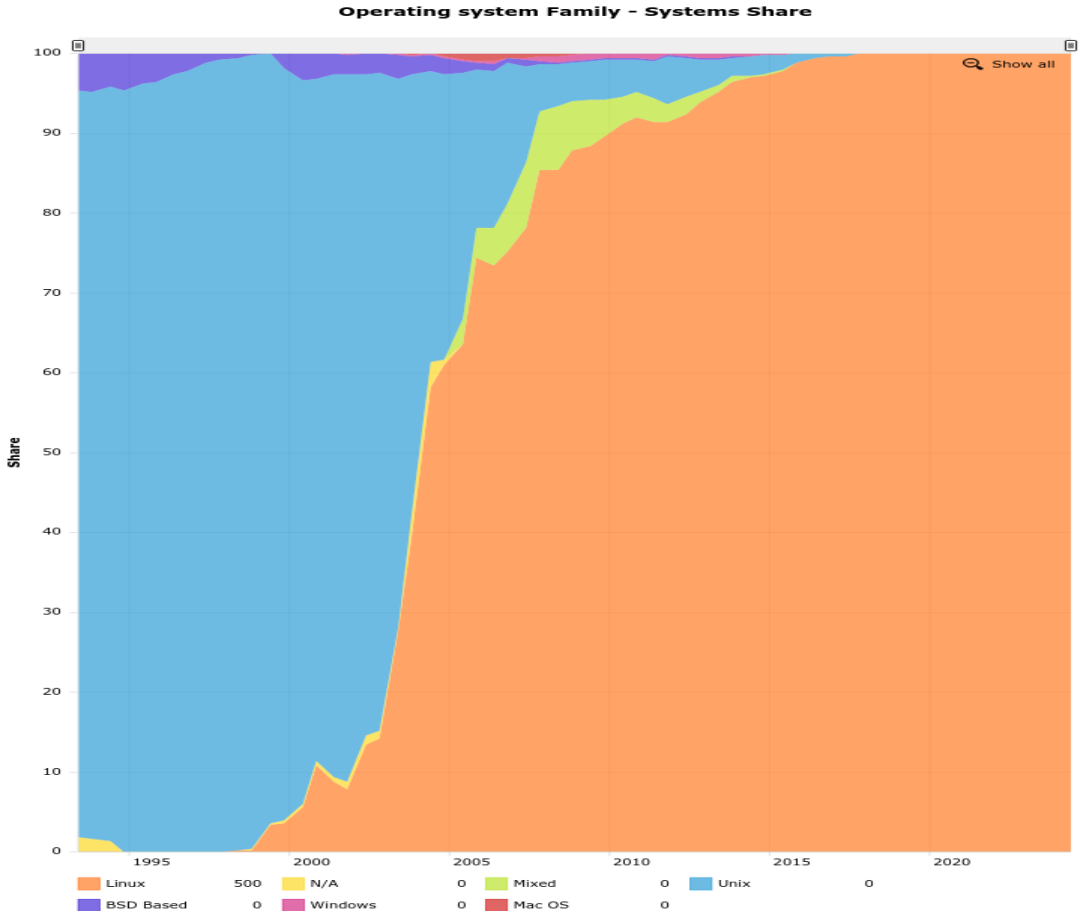
- iOS 55%
- Android 44%

Mobilne

- Android 72%
- iOS 27%

https://gs.statcounter.com
Wikipedia Usage share of operating systems

TOP 500: udział systemów operacyjnych (6-2024)

https://www.top500.org/statistics/overtime/